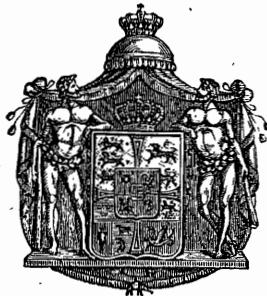

MEDDELELSER

FRA

DET STATISTISKE BUREAU.

FÖRSTE SAMLING.

KJØBENHAVN.

TRYKT I BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI.

1852.

Det statistiske Bureau lader oftere paa Ministeriernes Opfordring til Omdeling blandt Rigsdagens Medlemmer eller til andet Brug trykke Betænkninger eller Indberetninger, som det har afgivet. Ved slig Leilighed har Man, da saadanne løse Ark saa lidet egne sig til Opbevaring og derfor saa let gaae tabte, ladet tage en Deel Aftryk med fortløbende Pagina, og ved hertil at føie nogle af de meest til Offenliggjørelse sig egnende statistiske Oplysninger, som paa Opfordring fra Autoriteternes Side ere blevne tilveiebragte af Bureauet, eller paa anden Maade komne samme tilhænde, ere disse „Meddelelser fra det statistiske Bureau” fremkomne, med hvis Udgivelse der herved gjøres en Begyndelse.

I.

Om den Fremgang, som Hoveriets Afløsning og Ophævelse har havt i Tidsrummet fra Slutningen af Kong Frederik den Femtes Regjering indtil Nutiden.

Endnu i den sidste Halvdeel af det forrige Aarhundrede eller mod Slutningen af Frederik den Femtes Tid var saagodtsom al Bondejord i Landet hoverigjørende. Blandt de mange Servituter, eller paa Eiendomme hvilende Byrder, som de faa frie Selveierböndergaarde, der dengang fandtes i Landet, vare underkastede, var nemlig i Reglen ogsaa Hovarbeide; og Husene vare dengang endnu alle jordløse*). Hvad Hoveriets Beskaffenhed angaaer, da beroede det efter den gjeldende Praxis alene paa Proprietærens Forgodtbefindende hvor meget Hoveri og hvad Slags Hovarbeide han vilde fordre af Bonden, og dette havde egennyttige Godseiere vidst at føre sig godt til Nytte. Mange slige brugte saaledes den underkuede Bonde til al Slags Huusgjerning, saasom til at vadske, rulle, tvætte Faar, slagte, holde reent i Haven og Borggaarden, plukke Nodder, samle Ax, karte, vinde, spinde o. desl., samt til Mølle-

*) Den hoverifrie Bondejord, som dyrkedes under Hovedgaarde, opveiedes omtrent af den hoverigjørende Bondejord, der hørte til Grevernes og Friherrerens saakaldte Friheds-Hartkorn.

Kirke- og Vandreiser og til Kjørsel med Hö og Melk o. s. fr.; og ved den rigtignok forbudne, men dog i Svang gaaende, Nedlæggelse af Bøndergaarde under Hovedgaardstaxten forøgede man snart paa et Sted og snart paa et andet denne, og derved Hovarbeidet til dens Dyrkning; og der var saaledes Herregaarde, hvis Hovedgaardstaxt efterhaanden var voxet op til at være halv saa stor som Bøndergodset. Det Fordærvelige heri for Bondestanden, og derved for hele Landet, hvorpaa man tidligere saa godt som ikke synes at have tænkt, begyndte imidlertid ved dette Tidspunkt at tildrage sig forskjellige höitstaaende Mænds Opmærksomhed, (hvilket væsentligen skyldtes den Iver, som den da altformaaende, af Videnskaberne og Landet höit fortjente, Statsminister Grev A. G. Moltke viste for alt hvad der kunde ophjælpe Landet i ökonomisk Henseende), og Tanken om det Önskelige i at Fæstebonden kunde erholde Selveiendom og Hoverifrihed, eller Hoverifrihed uden Selveiendom, opstod hos Flere, ja begyndte endogsaa praktisk at gjøre sig gjeldende. Den, som i saa Henseende gav det förste velgjörende Exempel, var Enkedronning Sophie Magdalene, som paa hendes Overhofmester Grev Stolbergs Raad i Aaret 1761 gav de 190 Fæstebönder paa de hende i Hirschholm Amt tilhörende 1032 Tönder Hartkorn Arvefæste paa deres Gaarde og Hoveri- og Tiendefrihed, hvorpaa Hovedgaardsmarkerne bleve udparcellerede og solgte mod en aarlig Afgift. Et Par Aar senere, nemlig i Aaret 1764, bortsolgte Regjeringen Krongodset i Fyen, der udgjorde circa 5800 Tönder Hartkorn, og det Staten tilhörende Jordegods i Koldinghus Amt, circa 6000 Tönder Hartkorn, paa en saadan Maade, at næsten alle Fæstebönderne paa samme bleve Selveiere og hoverifrie til störste Gavn for sig selv og deres Efterkommere; og samme Aar tilstod Grev Bernstorff Bönderne paa de 356 Tönder Hartkorn Fæstejord, der hörte til hans Gods Bernstorff, Hoverifrihed mod en aarlig Afgift, hvortil han i Aaret 1767 föiede den Velgjerning, at give dem Arvefæstebrev paa deres Gaarde. De velsignelsesrige Fölger, som de heromtalte Foranstaltninger

havde, bevægede enkelte Godseiere til i Slutningen af Frederik den Femtes og Begyndelsen af Christian den Syvendes Regjering at tilstaae deres Fæstebönder Hoverifrihed, der saaledes i denne Periode blev indført paa Breininge-Gaard, Astrup-Gaard, Domænegodset paa Kjöbenhavns Amt, circa 5152 Tönder Hartkorn, (hvilket Christian den Syvende strax efter hans Regjeringstiltrædelse lod gaae over til Selveiendom, mod at der af samme blev svaret de samme Afgifter som hidtil vare ydede), det store, Kjöbenhavns Magistrat tilhørende, Bistrupgods (2572 Tönder Hartkorn), Stamhuset Selsö, Gjorslev Gods, Erikstrup og Söholm, Baron Lehns Godser i Fyen og Lolland, Universitetets og Communitetets Gods, Grevskaberne Samsöe og Skakkenborg, Raunstrup Gods; og en Deel Aar senere Godserne Öbjerggaard og Frederiksgave. Kong Christian den Syvende viste strax efter sin Regjeringstiltrædelse, at han interesserede sig for Forbedringer i Bondestandens Kaar, hvilke et Par af de ham nærmest Staaende ogsaa tilskyndede ham til at foretage; men i de faa Aar han selv holdt Regjeringens Töiler blev dog intet ret følgerigt Skridt foretaget i saa Henseende. Ved en Forordning af 6te Mai 1769 blev det nemlig vel befaleet, at Hoveriet for Fremtiden skulde være bestemt, hvilket forsaavidt var en meget vigtig Bestemmelse, som det Uretfærdige ved det bestaaende Hoveri fornemmelig laa i, at det var ubestemt baade hvad dets Qvantitet og Qvalitet angik; men Forordningen overlod det til Proprietærerne selv at forfatte de Hoverireglements, i hvilke Hoveriet for hver Enkelt af deres Fæstebönder skulde fastsættes, og det større Fleertal misbrugte denne Tilladelse til at forlange et aldeles ubilligt Hoveri, og den hele Forordning opnaaede derfor kun i meget ringe Grad sin Hensigt at bringe Fæstebonden i en gunstigere Stilling med Hensyn til Hoveribyrd. Under det Struenseeske for Bondestanden gunstige Ministerium udkom der derfor en Forordning af 20de Februar 1771, (i hvilken den berömte Öeder skal have havt megen Deel), ved hvilken Hoveriets Störrelse blev fastsat at skulle rette sig efter Fæstegaardens Hartkorn, og at skulle

være 8 Spanddage og 16 Gangdage pr. Td. Hartkorn, hvorved Hoveriet ikke blot blev formindsket for de fleste Bønder, men ogsaa af en fuldkommen bestemt Størrelse og lige for alle; ligesom Spørgsmaalet om hvad Slags Arbeide Bonden var pligtig at udføre som Hoveri ogsaa herved bortfaldt. At en Deel af de Jorddrotter, der havde stor Hovedgaardstaxt og kun lidt Fæstegods, herved vilde blive ude af Stand til for Fremtiden at drive deres Jorder alene ved Hoveri, havde Man vel indseet; og i to forberedende Forordninger havde Man viist slige Godseiere, hvorledes de kunde forholde sig, og betydet dem at de kunde lade mere Jord ligge til Græsning og lægge større Vind paa Qvægavl, eller at de kunde bortforpagte en Deel af Hovedgaardstaxten, eller at de kunde udparcellere en Deel af samme og oprette Fæstegaarde deraf. Denne for Bondestanden velgjørende Forordning blev imidlertid et Par Aar senere, efter Struensees Fald, aldeles ophævet af det for Bondestanden ingenlunde gunstigen stemte Guldbergske Ministerium, og Forordningen af 12te August 1773 gjorde atter Hoveriet ubestemt ved at fastsætte, at hvad der paa hvert Sted og fra gammel Tid af havde været Skik og Brug skulde afgive Reglerne for Hoveriet, ja bestemte endogsaa, at tidligere afsluttede frivillige Foreninger om Hoveriets Størrelse ikke skulde ansees gjeldende længere end begge de kontraherende Parter dermed fandt sig fornøiede, hvorved Bonden ganske blev overladt til Godseierens Vilkaarlighed, hvilket end mere blev Tilfældet da det ved Rentekammer-Resolution af 15de October 1774 blev tilladt Godseieren selv at udpante hos sine Bønder for Hoveriforseelser, og efter eget Behag at anvende Mulkten. Nogen Forandring i denne Tingenes Tilstand med Hensyn til Hoveriet skete ikke under det Guldbergske Ministerium, og da afdøde Kong Frederik den Sjette i Aaret 1784 som Kronprinds overtog Landets Bestyrelse og udnævnte Grev Christian Reventlow til Rentekammerets Chef, var Hoveriet saaledes endnu i det Væsentlige ubestemt, og paa mangfoldige Steder overdrevent stort. Forordningen af 12te August 1773 havde vel ved at

bestemme, at enhver Bonde skulde tildeles visse Hovlodder i Hovedgaardens Marker og Enge, paa en indirekte Maade bestemt, at Bonden ikke maatte paalægges mere Arbeide til Avlingens Drift, end disse Lodders Dyrkning udfordrede; men deels var denne Fordelings Udførelse bleven overladt til Gods-eieren selv, og paa de fleste Steder aldrig iværksat; deels blev det i Praxis anseet for tilladeligt at forøge Avlings Hoveriet ved at indtage hidtil udyrkede Jorder under Ploven, ved Mosers og Sumpers Forvandling til Ager og Eng, Skov- og Kratstrækningers Oprydning og Nedlæggelse under Ploven, Overdrevs Dyrkning, Bondejords Indtagelse under Hovedgaarden ifølge Bevilling eller ved hemmelig Indsmugling, forbedret Dyrkningsmaade med ofte gjentaget Plöining, samt ved naar Bøndergaarde bleve öde at lade de andre Bønder baade drive disse og före Afgröden til Hovedgaarden, og tillige dyrke de öde Gaardes Deel af Hovmarken. En Deel navngivet Arbeide var det vel i Forordningen bleven forbudt Godsejerne at fordrø af Hovbönderne, f. Ex. at vadske, rulle, samle Ax, plukke Nödder o. s. fr., men egennyttige Proprietärer havde udtænkt meget Arbeide, som Man ikke havde forbudt, og som Man derfor fordrøede af Bonden, saasom at skære Törv, sköve, hugge Brände, skære Hakkelse, tærse Klöver og rense Fröet til Salg, kjöre Sand, opsamle Efterslet, Steen og Kokasser, tærse, samle Steen af Agrene og opbrække og bortföre store Steen paa Markerne, opföre nye og slöife gamle Hegn, grave Gröfter, gjöre Arbeide ved Bygningers Reparation eller Opförelse, gjöre alle Slags Reiser fornemmelig til Produkters Afsættelse o. s. fr.; og til alt Slags Hovarbeides Udförelse tilsagde Man hyppigen flere Folk end der behövedes, uden paa de fleste Gaarde at jagttage nogen rigtig Omgang blandt Fæstebönderne med Tilsigelserne, og den Nytte, arbeidsbesparende Maskiner kunde yde, ændsede Man slet ikke. Mod disse Misbrug ydede de Hoveri-Reglementer, som Forordningen af 12te August 1773 havde befalet at skulle forfattes for de forskjellige Godser, ikke noget Værn, da der ved sammes Approbering alene var bleven

seet paa, hvad Godseierne havde forlangt. Og et, i det mindste de facto, ubestemt Hoveeri hvilede saaledes endnu i Aaret 1784, — naar Bornholm og den nysnævnte Bondejord, som havde erholdt Arvefæste eller Selveiendom og Hoverifrihed, undtages, — paa hele den øvrige Deel af Landet, forsaavidt samme ikke hørte til Hovedgaarde, Præstegaarde eller de enkelte Avls- gaarde, som dengang allerede fandtes, eller var Kjøbstadjorder. Anden Selveiendom eller Arvefæstejord fandtes nemlig ikke, og alle Huse vare jordløse, da Regjeringens Bestræbelser for at skaffe Huusmændene Jord først begyndte noget senere. Naar Man anstiller en Kalkule over, hvor stor en Deel af Landets Hartkorn der i Aaret 1784 var bebyrdet med det nys- omtalte Hoveri, der vel næsten allevegne^s var byrdefuldere end hvad vi nu kalde for „fuldt“ Hoveri, faae vi saaledes til Re- sultat, at dette har været Tilfældet med omtrent 270,000 Tdr. Hartkorn. Den ønskeligste Maade paa hvilken Fæstebonden kunde blive fri for Hoveribyrden var ved, at han blev Sel- vier, og ved det her omhandlede Tidspunkt indtraadte netop en for Selveiendoms Udbredelse saare gunstig Periode. En høist væsentlig Hindring for en Godseier, der vilde sælge sit Fæstegods, havde hidtil den Bestemmelse i Lovgivningen været, at en Hovedgaard tabte sine Hovedgaards-Privilegier, og navn- lig sin Skattemoderation, (der dengang betød langt mere end nu), naar den ikke længere havde 200 Tdr. Hartkorn Bønder- gods. For at rydde denne Hindring af Veien begyndte Regje- ringen i Aaret 1784 med, paa derom indgiven Begjæring, paa visse Betingelser at meddele Bevillinger for Hovedgaarde til at beholde Hovedgaardsprivilegierne uagtet Bøndergodset bort- solgtes, og dette, i Forening med en Mængde Godseieres Mis- fornøielse over de Landboreformer, som bleve foretagne i denne Periode, og flere andre Omstændigheder, som det ikke her er Stedet at udvikle, bevirkede, at der fra Aaret 1785 indtil Be- gyndelsen af Aaret 1807, (da Man standsede med Meddelelsen af disse Bevillinger, fordi man troede at Fæstegodset nu, Sagen var i Gang, nok alligevel vilde blive solgt, hvori man imidler-

tid bedrog sig), erholdt 226 Herregaarde, altsaa omtrent $\frac{1}{4}$ af det hele Antal, slige Bevillinger, og solgte enten alt eller i det mindste en stor Deel af deres Fæstegods, som derved blev hoverifrit. Regjeringens med stort Held kronede Bestræbelser i denne Periode for at skaffe Huusmændene Jord bevirkede ogsaa, at en 6 til 7000 Tdr. Hartkorn gik ud af det hoverigjørende Fæste-Hartkorns Klasse. Regjeringens Hovedbestræbelse med Hensyn til Hoveriet; i denne Landboreformernes Periode, gik imidlertid først ud paa at faae Hoveriet bestemt og begrændset. I saa Henseende ansaae Man en mindelig Overeenskomst mellem Bonden og Godseieren, om hvad og, hvormeget Hoveri der skulde gjøres, for det Önskeligste. Ved Anvendelsen af forskjellige Opmuntringsmidler, ved hvilke vi ikke her skulle dvæle*), bragte Man det ogsaa saavidt, at der fra Midten af 1791 til Midten af 1795 blev sluttet slige mindelige Hoveriforeninger, (under Iagttagelse af Former, der gav Sikkerhed for at Bonden havde givet sit Samtykke med fuldkommen fri Villie og beraad Hu), paa de 300 af de 400 jyske Godser, til hvilke der da gjordes Hoveri, paa alle de 131 fyenske Godser af den heromhandlede Art, og paa de 162 af de 228 Godser paa de andre Öer, hvilke da bleve dyrkede ved Hoveri, altsaa i Alt paa henved 600 af de 759 Godser, om hvilke Talen var. For at tilendebringe Sagen paa de Godser, hvor mindelig Overeenskomst ikke havde været at opnaae, lod man i Aarene 1795—1797 dertil skikkede, sagkyndige Mænd bereise disse Godser for at prøve paa at mægle mellem Parterne, eller, hvis dette ikke vilde lykkes, ved en Kjendelse at fastsætte Hoveriets Störrelse for hver Gaard især efter de forhaanden værende Omstændigheder; og disse paa Stedet selv med behörig Lempe foretagne Mæglinger havde et saa heldigt Udfald, at 984 Bönder i Jylland og 133 paa Öerne ved denne Leilighed bleve hoverifrie mod et billigt Vederlag, og at min-

*) Jfr. A. Bergsöe „Geheimstatsminister Grev Reventlows Embedsvirk-somhed“ 1ste Deel S. 269—293 .

delig Hoveriforening blev opnaaet paa det aldeles overveiende Antal af de heromtalte Godser, saa at Man kun havde nödig at bestemme Hoveriet ved Kjendelse paa 4 Godser i Jylland og paa 33 paa Öerne. Ved at Hoveriet saaledes var bleven fast bestemt for hver enkelt Gaard over hele Landet, havde det tabt Vilkaarlighedens og Uretfærdighedens Karakter; det var fra nu af kun en Maade at betale Leie af Jord paa, og Bonden kunde, ifølge Reglen at Ingen skeer nogen Uret ved hvad han frivilligen gaaer ind paa, ikke længere betragte Hoveriet som en uretfærdig Byrde, over hvis Haardhed han med Rette kunde beklage sig, da han enten selv frivilligen havde indgaaet Foreningen om samme, eller inden han gik ind paa at fæste Gaarden havde kunnet gjøre sig bekjendt med sammes Störrelse. En for begge Parter meget uheldig Maade at betale Afbenyttelsen af anden Mands Jord paa, vedblev Hoveriet imidlertid ligefuldt at være, og Regjeringen vedblev derfor at arbeide paa Hoveriets Ophævelse ved Selveiendoms Udbredelse. At Man i Begyndelsen af Aaret 1807 ophörte med at meddele Bevillinger til at beholde Hovedgaardens Friheder uagtet Bøndergodset solgtes, bragte imidlertid denne Sag ganske i Staa. Krigsaarene med deres Fluktuationer i Pengevæsenet vare naturligviis meget ugunstige i den heromhandlede Henseende, og da Krigen var tilende, og dens Saar skulde begynde at læges, indtraadte, navnlig paa Grund af mangeaarige yderst lave Kornpriser, en meget uheldig Periode baade for Bondestanden og for Godseierne. Lidt Fæstegods gik imidlertid desuagtet i den lange Aarrække fra 1807 til 1834, (da en lysere Tid for Landmanden frembröd), nu og da, hist og her, over til Selveiendom eller til Hoverifrihed; og da det statistiske Tabelværk i Aaret 1834 leilighedsviis indhentede Efterretning om Belöbet af det hoverigjørende Hartkorn i de forskjellige Sogne, udgjorde det derfor kun:

i Sjælland	24312	Tdr.	Hartkorn
- Möen	1243	—	—
- Fyen	17568	—	—
- Langeland	653	—	—
- Laaland	9063	—	—
- Falster	2763	—	—
- Jylland	22865	—	—
	<hr/>		
	78467		

i hvilke Angivelser dog ikke er medregnet det Fæstegods, som kun var bebyrdet med mindre væsentlige Levninger af Hoveriet, saasom med enkelte Kjørsler, Möder til Klapjagt o. d. l., og som altsaa var „i det Væsentlige hoverifrit,” da den heromtalt Tælling af det hoverigjørende Hartkorn intet Hensyn tog til samme, men betragtede det som hoverifrit. Naar en Undersøgelse, som det kongelige Rentekammer noget senere lod anstille over Störrelsen af det hoverigjørende Hartkorn, gav til Resultat, at der ved Udgangen af Aaret 1837 var 53831 Tönder fuldt hoverigjørende og 26505 Tönder tildeels hoveripligtigt Hartkorn, altsaa tilsammen 80336 Tönder, da hidrører Grunden til, at denne Undersøgelse har et lidt større Beløb til Resultat end den af Tabelværket anstillede, vistnok fra at man ved den senere Undersøgelse har været mindre tilbøielig til at betragte Fæstegaarde, paa hvilke der kun hvilede enkelte Levninger af tidligere Hoveri, som hoverifrie.

I de 15 Aar, som senere ere forløbne, er en Deel Fæstegaarde i forskjellige af Landets Egne enkeltviis gaaet over til Selveiendom, og paa en Mængde Godser er Hoveriet blevet afløst mod et ved mindelig Forening fastsat Vederlag, i hvilken Henseende Forordningen af 9de Marts 1838 har været af stor Indflydelse, ved at give Godseierne Midler i Hænde til at sikkre sig den rigtige Erlæggelse af de betingede Hoverivederlag, og ved at bestemme, at de Godseiere, som ganske eller i det Væsentlige afskaffe Hoveriet, skulle erholde Tilladelse til at indtage et efter Omstændighederne afpasset Quantum Bonde-

jord under Hovedgaarden. Det hoverigjørende Hartkorn, som endnu er tilbage, udgjorde derfor i Begyndelsen af Aaret 1849 ikke mere end 13089 Tönder fuldt hoveripligtigt, og 10899 Tönder tildeels hoveripligtigt, tilsammen altsaa 23988 Tönder eller $6\frac{1}{3}$ Procent af Landets hele Hartkorn, medens Hoveri-byrden ifölge det Foranföerte i Aaret 1834 hvilede paa 78467 Tönder Hartkorn, (altsaa paa $21\frac{1}{3}$ Procent af det hele Hartkorn) og i Aaret 1784 paa c. 270000 Tönder Hartkorn, altsaa paa noget over 70 Procent, eller $\frac{7}{10}$ af hele Kongerigets Hartkorn. Og at Hoveriet i Löbet af Aaret 1849 er blevet ikke lidet formindsket, ville fremtidige Indberetninger sikkert vise. De 23988 Tönder hoverigjørende Hartkorn, som endnu vare tilbage i Begyndelsen af Aaret 1849, vare imidlertid meget ulige fordeelte paa Landets forskjellige Dele. Der var nemlig:

	Fuldt hoveripligtigt:			Tildeels hoveripligtigt:			Tilsammen		
	Antal Bønder- gaarde.	Hartkorn.	Procent af Proviandsens hele Hartkorn.	Antal Bønder- gaarde.	Hartkorn.	Procent af Proviandsens hele Hartkorn.	Antal Bønder- gaarde.	Hartkorn.	Procent af Proviandsens hele Hartkorn.
Sjælland	406	2508	2,3	848	5712	5,2	1254	8220	7,5
Möen	160	865	21,3	"	"	"	160	865	21,3
Bornholm	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Fyen	640	3879	7,4	292	1807	3,4	932	5686	10,8
Langeland	50	243	5,5	62	264	5,9	112	507	11,4
Laaland	135	970	4,6	4	18	0,1	139	988	4,7
Falster	32	210	2,3	28	224	2,5	60	434	4,8
ÖERNE	1423	8675	4,2	1234	8025	3,8	2657	16700	8,0
JYLLAND	1057	4414	2,7	709	2874	1,7	1766	7288	4,4
HELE KONGERIGET . .	2480	13089	3,4	1943	10899	2,9	4423	23988	6,3

Allerede ved en Betragtning af den ovenstaaende Tabel kommer man til den Formodning, at Hoveriet forholdsviis er vedblevet i langt stærkere Grad at hvile paa Landets frugtbare Egne, end paa de ufrugtbare. Paa Öerne er saaledes 8 Procent af det hele Hartkorn hoverigjørende, medens dette i Jylland kun er Tilfældet med 4,1 Procent, og af Öerne er atter forholdsviis en større Deel af Hartkornet paa Möen, Langeland og Fyen hoverigjørende, end paa det mindre frugtbare Sjælland. Denne Formodning, (om hvis Rigtighed Forholdet paa de mindre Öer Laaland og Falster kunde vække Tvivl, naar man ei vilde betragte dem som Undtagelser fra Reglen), bliver saa godt som til Vished, naar man nærmere undersøger Sagen. Betragter man saaledes den vesten for Höideryggen i Jylland liggende ufrugtbare Deel af denne Halvö for sig alene, (hvis Areal er langt større end den östen for Höideryggen liggende Deel), da faaer man til Resultat at af sammes 80,000 Tönder Hartkorn kun 3087 Tönder er hoverigjørende og 1924 Tönder behæftet med Levninger af Hoveri, medens af den östen for Höideryggen liggende langt frugtbarere Deels 86,000 Tönder Hartkorn c. 4199 Tönder ere hoverigjørende og 5500 behæftede med Rester af tidligere fuldt Hoveri. Sammenligner Man de to ufrugtbareste Amter, nemlig Ringkjöbing og Ribe, med Maribo og Præstö Amter, da faaer man til Resultat, at af de förstnævntes Hartkorn kun 2,5 Procent er hoverigjørende, medens det er Tilfældet med 7,4 Procent af de sidstnævntes, og selv naar man holder de tre frugtbareste Amter, nemlig Maribo, Kjöbenhavns og Præstö, og de tre ufrugtbareste Amter, nemlig Ringkjöbing, Ribe og Hjörning udenfor Betragtningen, og derpaa sammenligner de 6 ufrugtbareste Herreder i den övrige Deel af Landet (nemlig Vrads Herred i Skanderborg Amt, Nörvang Herred i Veile Amt, Nörlyng og Hids Herreder i Viborg Amt og Gislum og Aars Herreder i Aalborg Amt) med de 6 frugtbareste Herreder i Resten af Landet, (nemlig Tudse Herred i Holbæk Amt, Slagelse og Öster-Flakkebjerg Herreder i Sorö Amt, Vends og Lunde Herreder i Odense Amt

og Hasle Herred i Aarhus Amt), da faaer man til Resultat, af af de Førstnævntes Hartkorn er kun 1,2 Procent hoverigjørende og 1,4 Procent behæftet med Levninger af Hoveri, medens af de 6 frugtbareste Herreders Hartkorn 8,2 Procent er hoverigjørende og 8,5 Procent behæftet med Levninger af Hoveri*).

Da det hoverigjørende Hartkorns Fordeling paa Landstingskredsene har Interesse, fordi Hensyn til disse vil blive taget ved Udnævnelsen af de paatænkte Formænd for Hoveriafløsningen, anföres samme her.

*) Den ovenomtalte Regel holder naturligviis kun Stik i det Hele taget, og naar større Strækninger af slet Jord sammenlignes med et større Areal af meget god Jord, men naturligviis ikke ved mindre Strækninger, eller hvor Forskjellen mellem Jorden kun er ringe. Odense Amt er saaledes til Exempel lidt bedre hvad Jordens Gjennemsnitsbeskaffenhed angaaer end Svendborg Amt, og dog er forholdsviis en mindre Deel af sammes Hartkorn hoverigjørende end af Svendborg Amts. Forskjellige Undtagelser fra Reglen lade sig ogsaa paavise. Saaledes er kun en forholdsviis ringe Deel af Kjöbenhavns Amt og af Aarhus Amt hoverigjørende, og dog höre disse to Amter til de frugtbareste i hele Kongeriget.

	Hoveripligtige:					
	fuldt hoveri- pligtige:		tildeels hoveri- pligtige:		Tilsammen:	
	Antal Bønder- gaarde.	Hartkorn.	Antal Bønder- gaarde.	Hartkorn.	Antal Bønder- gaarde.	Hartkorn.
1. Staden Kjøbenhavn	"	"	"	"	"	"
2. Kjøbenhavns, Frederiksborg og Holbæk Amter	230	1276	408	2709	638	3985
3. Sorø og Præstø Amter	336	2096	440	3001	776	5097
4. Bornholms Amt	"	"	"	"	"	"
5. Maribo Amt	167	1180	32	243	199	1423
6. Odense og Svendborg Amter . .	690	4122	354	2071	1044	6193
7. Hjøring og Aalborg Amter . . .	509	1842	286	1196	795	3038
8. Thisted Amt, samt af Viborg Amt Kjøbstaden Skive med Nørre, Harre, Rødding, Hind- borg og Fjends Herreder, samt af Ringkjøbing Amt Kjøbstæ- derne Holstebro og Lemvig samt Skodborg, Vandfuld, Hjerm, Ginding og Ulvborg Herreder	125	574	60	256	185	850
9. Aarhus og Rønders Amter, samt af Viborg Amt Kjøbsta- den Viborg, tilligemed Rinds, Nørlyng, Sønderlyng, Middelsom, Lysgaard, Hids og Houl- berg Herreder	217	1123	180	843	397	1966
10. Veile og Skanderborg Amter . .	145	651	24	97	169	748
11. Ribe Amt, og af Ringkjøbing Amt Kjøbstaden Ringkjøbing med Hind, Hammerum, Bøl- ling og Nørre Herreder	61	225	159	479	220	704
	2480	13089	1943	10895	4423	23984

Det vil heraf sees, at Hoveriets Fordeling falder meget ulige paa de forskjellige Landsthingskredse, og at 3die og 6te Kreds, saavel hvad fuldt Hoveri som hvad det tildeels hoverigjørende Hartkorn betræffer, tælle ligesaameget hoverigjørende

Hartkorn som alle de andre Kredse tilsammen*). At dette noget nær ogsaa er Tilfældet hvad det „i det Væsentlige hoverifrie Hartkorn“ betræffer, vil det Følgende vise. Da det hoverigjørende Hartkorns Fordeling amtsviis vil interessere en Deel af Læserne, anføres samme ligeledes her:

*) Antallet af de Hovedgaarde, til hvilke der er Bøndergods, som er hoverigjørende eller kun i det Væsentlige hoverifrit, er i de forskjellige Landstingskredse

	alt:	fuldt Hoveri gjøres til:
1ste Landstingskreds	"	"
2den —	45	10
3die —	58	22
4de —	"	"
5te —	25	8
6te —	61	27
7de —	44	23
8de —	13	8
9de —	23	11
10de —	9	4
11te —	4	2
Summa . . .	282	115

	Hoveripligtige:					
	fuldt hoveri- pligtige:		tildeels hoveri- pligtige:		Tilsammen:	
	Antal Bønder- gaarde.	Hartkorn.	Antal Bønder- gaarde.	Hartkorn.	Antal Bønder- gaarde.	Hartkorn.
Kjöbenhavns Amt	21	110	65	411	86	521
Frederiksborg	"	"	4	18	4	18
Holbæk	209	1166	339	2282	548	3448
Sorö	59	483	235	1727	294	2210
Præstø	277½	1614	205	1274	482½	2888
Bornholm	"	"	"	"	"	"
Maribo	167	1180	32	245	199	1423
Odense	258	1505	161	948	419	2453
Svendborg	432	2617	193	1122	625	3739
Hjørring	203	580	37	101	240	681
Thisted	44	230	48	219	92	449
Aalborg	306	1263	249	1095	555	2358
Viborg	110	450	"	"	110	450
Randers	158	870	180	844	338	1714
Aarhus	25	125	"	"	25	125
Skanderborg	85	367	23	92	108	459
Veile	60	285	1	5	61	290
Ringkjöbing	5	21	71	230	76	251
Ribe	61	223	100	288	161	511
	2480½	13089	1943	10899	4423½	23988

Ved de foranførte Fremstillinger af det hoverigjørende Hartkorns Fordeling er intet Hensyn taget til det Hartkorn, paa hvilket der vel hviler enkelte Levninger af Hoveri, men som dog maa ansees som „i det Væsentlige hoverifrit,” da man erholder en klarere Oversigt ved at betragte samme særskilt.

Det „i det Væsentlige hoverifrije”*) Hartkorn udgjorde:

	Antal Bøndergaarde.	Hartkorn.	Procent af Proviandsens hele Hartkorn.
Sjælland	2099 $\frac{1}{4}$	13882	12,6
Möen	"	"	"
Bornholm	"	"	"
Fyen	902	5071	9,7
Langeland	379	1645	36,9
Laaland	503	3072	14,5
Falster	162	1199	13,3
Jylland	1615 $\frac{1}{2}$	7425	4,5
HELE KONGERICET	5660$\frac{3}{4}$	32294	8,5

*) Under denne Klasse er anført alt det Hartkorn, af hvilket der forrettes saa lidet Hoveri at dette i det Væsentlige maa ansees afskaffet, saa at man med Hensyn til samme har kunnet tilstaae Hovedgaardseieren den Tilladelse til at indtage Bondejord under Hovedgaardene, som Plakaten af 9de Marts 1838 har lovet som Belønning for Afløsning af Hoveriet, i hvilken Henseende man har fulgt den Regel, at herhen skulde regnes alle de Bøndergaarde, af hvilke der udføres mindre end $\frac{1}{8}$ af det ved Godsets oprindelige Hoveriforening for en Gaard bestemte Arbeide.

I det Væsentlige hoverifrie:

Amt.	Antal Bønder- gaarde.	Hartkorn.	Landsthingskreds.	Antal Bønder- gaarde.	Hartkorn.
Kjøbenhavn	227	1578	1. Staden Kjøbenhavn . .	"	"
Frederiksborg	135½	955	2. Kjøbenhavn, Frederiks- borg og Holbæk Amter	973¾	6229
Holkæk	611½	3696	3. Sorø og Præstø Amter	1125½	7653
Sorø	338	2523	4. Bornholm Amt	"	"
Præstø	787½	5130	5. Maribo Amt	665	4272
Bornholm	"	"	6. Odense og Svendborg Amter	1281	6716
Maribo	665	4272	7. Hjørring og Aalborg Amter	514½	1665
Odense	481	2683	8. Thisted Amt, samt af Viborg Amt Kjøbstaden		
Svendborg	800	4054	Skive med Nørre, Har- re, Rødding, Hindborg og Fjends Herreder, samt af Ringkjøbing		
Hjørring	250	750	Amt Kjøbstæderne Hol- stebro og Lemvig samt		
Thisted	35	140	Skodborg, Våndfuld, Hjerm, Ginding og Ulv- borg Herreder	133	631
Aalborg	264½	915	9. Aarhus og Randers Amter, samt af Viborg		
Viborg	263	1338	Amt Kjøbstaden Viborg, tilligemed Rinds, Nør- lyng, Sønderlyng, Mid- delsom, Lysgaard, Hids og Houlberg Herreder	687	3527
Randers	389	2022	10. Skanderborg og Veile Amter	226	1392
Aarhus	38	177	11. Ribe Amt, og af Ring- kjøbing Amt Kjøbstaden		
Skanderborg	1	3	Ringkjøbing med Hind, Hammerum, Bølling og Nørre Herreder	55	209
Veile	225	1388			
Ringkjøbing	95	481			
Ribe	55	209			
Hele Kongeriget . .	5660¾	32294		5660¾	32294

Spørger man, hvorledes det fuldt hoverigjørende Hartkorn er aftaget i Löbet af de sidsté 12 Aar, da vil følgende Talrække indeholde Svaret.

Det fuldt hoveripligtige Hartkorn udgjorde

Ved Udgangen af Aaret	Antal Bøndergaarde.	Tdr. Hartkorn.
1837	8955	53831
1838	8364	49595
1839	8119	47407
1840	7524	43350
1841	6561	37673
1842	6071	34603
1843	5344	30225
1844	4949	27002
1845	4645	25225
1846	3609	19321
1847	3043	16208
1848	2480	13089

En lignende Fremstilling med Hensyn til det „tildeels hoveripligtige” Hartkorn vilde ikke have synderlig Værd, paa Grund af det Ubestemte i Begrebet „tildeels hoveripligtig,” hvilket indeholder mange Gradationer; og formedelst det forhaandenværende Materiales mindre fuldkomne Beskaffenhed vilde den næsten heller ikke lade sig udføre saaledes, at den viste hvad den skulde.

Vil man undersøge, i hvilke af Landets Dele det hoverigjørende Hartkorn meest er aftaget i Löbet af de sidste 10—15 Aar, da lader dette sig kun gjøre ved til det ene Sammenligningsled at benytte det statistiske Tabelværks Angivelser for 1834, hvilke sammenfatte det fuldt hoverigjørende og tildeels hoverigjørende Hartkorn, og man faaer i saa Fald følgende Resultat.*)

*) Ved de heranföerte Procent-Udregninger er det gamle Hartkorn naturligviis lagt til Grund ved Udregningen for 1834, det nye Hartkorn ved Udregningen for 1849. Medens det gamle og det nye Hartkorn kan afvige en Deel for enkelte Sogne og Herreder, er dette ikke Tilfældet med hele Provindser, da Hartkorns Nedsættelserne og Forhötelserne her omtrent opveie hinanden. Ved Möen og Falster er Afvigelsen i saa Henseende störst.

Det hoverigjørende Hartkorn (fuldt og

i Aaret 1834.			i Begyndelsen af 1849.		
Provinds.	Tønder.	Procent af det hele Hartkorn.	Provinds.	Tønder.	Procent af det hele Hartkorn.
Sjælland	24512	21,9	Sjælland	8220	7,5
Möen	1243	37,8	Möen	865	21,3
Bornholm	"	"	Bornholm	"	"
Fyen	17568	34,2	Fyen	5686	10,8
Langeland	653	14,7	Langeland	507	11,4
Laaland	9063	42,4	Laaland	988	4,7
Falster	2763	33,6	Falster	434	4,8
ÖERNE	55602	26,7	ÖERNE	16700	8,0
JYLLAND	22865	14,4	JYLLAND	7288	4,4
HELE KONGERIGET	78467	21,5	HELE KONGERIGET	23988	6,3

tildeels hoverigjørende tilsammen) udgjorde.

i Aaret 1834.			i Begyndelsen af 1849.		
Amt.	Tønder.	Procent af det hele Hartkorn.	Amt.	Tønder.	Procent af det hele Hartkorn.
Kjøbenhavn	2958	14,1	Kjøbenhavn	521	2,1
Frederiksborg	1011	6,7	Frederiksborg	18	0,1
Holbæk	8280	30,2	Holbæk	3448	14,1
Sorø	4974	20,3	Sorø	2210	9,4
Præstø	8332	31,6	Præstø	2888	10,3
Bornholm	"	"	Bornholm	"	"
Maribo	11827	39,1	Maribo	1423	4,7
Odense	9462	30,6	Odense	2453	7,9
Svendborg	8759	35,2	Svendborg	3739	14,6
Hjørring	3254	18,9	Hjørring	681	4,2
Thisted	1620	11,1	Thisted	449	3,3
Aalborg	3599	20,6	Aalborg	2358	12,9
Viborg	2098	10,6	Viborg	450	2,3
Randers	5529	21,9	Randers	1714	6,9
Aarhus	2016	19,7	Aarhus	125	0,9
Skanderborg	1687	17,8	Skanderborg	459	4,0
Veile	2235	14,7	Veile	290	1,5
Ringkjøbing	23	0,1	Ringkjøbing	251	*1,4
Ribe	803	8,2	Ribe	511	4,4
	78467	21,5		23988	6,3

*) At Ringkjøbing Amt nu staaer opført for 20 Tdr. fuldt og 229 Tdr. tildeels hoveripligtigt, foruden 481 Tdr. „i det Væsentlige hoverifrit,“ medens Undersøgelsen i Aaret 1834 kun gav ialt 23 Tdr. hoverigjørende Hartkorn for samme til Resultat, viser at man dengang har været temmelig tilbøielig til at ansee Hartkorn, der var bebyrdet med ikke ganske ubetydelige Levninger af Hoveri, for hoverifrit.

Ud af det hoverigjørende Hartkorns Klasse er saaledes i disse 15 Aar gaet

	Tønder.	Procent af hele Provindsens Hart- korn.	Procent af det ho- verigjørende Hart- korn, som i Aaret 1834 fandtes i Pro- vindsen.
Sjælland	16092	14,6	66,2
Möen	378	9,3	30,4
Bornholm	"	"	"
Fyen	11882	22,7	67,6
Langeland	146	3,3	22,4
Løaland	8075	38,1	89,1
Falster	2529	25,8	84,3
ÖRNE	38902	18,6	70,0
JYLLAND	15577	9,4	68,1
HELE KONGERIGET	54479	14,3	69,4
Amt.			
Kjöbenhavn	2437	9,9	82,4
Frederiksborg	993	7,4	98,2
Holbæk	4832	19,8	58,4
Sorö	2764	9,7	55,6
Præstö	5444	19,4	65,3
Bornholm	"	"	"
Maribo	10404	34,5	88,0
Odense	7009	22,4	74,1
Svendborg	5020	19,6	57,3
Hjørring	2573	16,0	79,1
Thisted	1171	8,6	72,3
Aalborg	1241	6,8	34,5
Viborg	1648	8,5	78,6
Randers	3815	15,4	69,0
Aarhus	1891	14,7	93,8
Skanderborg	1228	10,8	72,8
Veile	1945	9,8	87,0
Ringkjöbing	"	"	"
Ribe	292	2,5	36,4

Naar man ved Hjælp af ovenstaaende Tabeller undersøger, hvor Hoveriafløsningen har havt bedst Fremgang i de sidste 15 Aar forholdsvis til Provindsens eller Amtets Hartkorn, (men uden at tage Hensyn til om samme i Aaret 1834 hørte til de Provindser eller Ámter, af hvis Hartkorn en større eller en mindre Deel var hoverigjørende), da faaer man til Resultat at Hoveriets Afløsning er gaaet frem med dobbelt saa stærke Skridt paa Öerne som i Jylland, og aldeles overveiende stærkest paa Laaland, Falster og Fyen, og i Særdeleshed paa den førstnævnte af disse Öer. Og tager man i saa Henseende Hensyn til de enkelte Ámter, da finder man at Fremgangen har været stærkest i Maribo, Odense, Svendborg, Holbæk og Præstö Ámter; og da ikke blot disse Ámter, men ogsaa de nysnævnte Provindser netop ere de, af hvis Hartkorn forholdsvis meest var hoverigjørende i Aaret 1834, (jfr. Tabellerne Side 21 og 22), saa faaer man derved den ogsaa ellers let forklarlige Regel, at Hoveriafløsningen gaaer forholdsvis stærkest for sig der, hvor forholdsvis meest af Hartkornet er hoverigjørende.

Undersøger man derimod, i hvilke Provindser og Ámter en störst Brök af det hoverigjørende Hartkorn, som fandtes sammesteds i Aaret 1834, senere er bleven fri for denne Byrde, da faaer man til Resultat at blandt Provindserne staae Laaland, Falster og Jylland höiest med respective $\frac{89}{100}$, $\frac{84}{100}$ og $\frac{68}{100}$, og blandt Ámterne, Frederiksborg, Aarhus, Maribo, Veile og Kjöbenhavns Ámter med respective $\frac{98}{100}$, $\frac{93}{100}$, $\frac{88}{100}$, $\frac{87}{100}$, $\frac{82}{100}$; hvorved imidlertid maa bemærkes, at Afbigelserne ved denne Betragtningssmaaede i det Hele taget ikke ere store, hverken hvad Ámterne eller Provindserne betræffer.

De Herregaarde til hvilke der endnu hörer et Beløb af over 50 Tönder fuldt hoverigjørende Hartkorn ere:

	Antal Bønder- gaarde.	Tdr. Hartorn.		Antal Bønder- gaarde.	Tdr. Hartorn.		Antal Bønder- gaarde.	Tdr. Hartorn.		Antal Bønder- gaarde.	Tdr. Hartorn.
Sjælland.			Fyen.			Laaland.					
Spanager	18	136	Dallund	82	482	Kærstrup	51	313	Kræstrup	15	56
Trudsholm	12	53	Frederiksgave	32	176	Søholt	18	123	Bjørnsholm	38	181
Ringstedkloster	41	350	Flenstofte	11	64	Høibygaard	17	117	Lundgaard	23	94
Lynbygaard	18	132	Frederikslund	34	201	Lungholm	45	378	Pædkjær	19	62
Tølløse	61	376	Brahesholm	44	264				Glomstrup	13	64
Brattingsborg	84	434	Skovgaarde	25	150				Blidstrup	13	69
Bisgaard	52	294	Brolykke	16	98	Falster.			Ullerup	17	94
Sandbygaard	14	80	Holkenhavn	37	260	Korselidse	21	148	Spøttrup	40	157
Bavelse	17	118	Ørbæklunde	26	160	Karlsfeldt	11	72	Jungetgaard	35	163
Næsbyholm	8	53	Glorup	56	354				Lynderupgaard	34	127
Lekkende	12	64	Rygaard	38	192	Jylland.			Kjellerup	16	91
Tryggevælde	11	83	Anhof	43	232	Sæbygaard	25	68	Gjessinggaard	34	201
Alslev	19	120	Mullerup	44	277	Hammelmose	49	159	Clausholm	33	205
			Egeskov	11	73	Rævkjergaard	20	62	Holbækgaard	18	76
			Dømsbo	32	208	Oxholm	29	74	Skafføgaard	32	210
Møen.			Arreskov	26	170	Birkumgaard	37	94	Hanstedgaard	27	170
Nordfeld	55	320	Gjelskov	24	159	Rødset	41	136	Steensballegaard . . .	50	162
Aalebækgaard	13½	75	Sandholt	35	230	Lundbæk	40	211	Rathlovsdal	25	124
Klintholm	73	371				Restrup	36	185	Barritskov	60	285
Liselund	16	76	Langeland.			Visborggaard	46	161	Nørholm	60	220
			Hjortholm	33	167	Mølgaard	24	104			
			Skovsgaard	16	71						

Det sees heraf, at der ialt kun er 23 komplette Hoved-
gaarde tilbage, som drives ved Hoveri.

De Herregaarde, til hvilke der kun gjøres fuldt Hoveri af
et Beløb af under, 50 Tønder Hartkorn, altsaa sandsynligviis
kun af nogle enkelte Bønder, der have været uvillige til at
udrede det Vederlag, mod hvilket Godsets øvrige Bønder ere
blevne fritagne for Hoveri, ere følgende:

	Antal Bønder- gaarde.	Tdr. Hart- korn*).		Antal Bønder- gaarde.	Tdr. Hartkorn.
Sjælland.			Langeland.		
Svenstrup	3	20	Nedergaard	1	5
Egholm	4	19	Laaland.		
Søgaard	5	24	Bremersyold	1	4
Vognserup	6	32	Vintersborg	4	19
Kragerupgaard	1	5	Jylland.		
Rosenfeldt	1	4	Børglumkloster	7	27
Marienlyst	3½	24	Ottestrup	15	41
Iselingen	1	5	Nørre-Elkjær	3	5
Lilliendal	4	18	Haven	4	10
Juellinge	1	8	Nørre-Ravnstrup	11	30
Nysø	8	40	Hvilshøigaard	3	7
Engelholm	1	7	Egenseskloster	14	36
Hövdingsgaard	1	5	Dragsgaard	5	22
Möen.			Sebbekloster	5	13
Marienburg	2½	15	Søgaard	1	3
Fyen.			Kræbesholm	1	3
Schelenborg	9	36	Trinderup	12	47
Aalykkegaard	4	30	Estrup	8	18
Östergaard	1	3	Vosnæsgaard	4	19
Råvnholt	1	5	Benzön	1	3
Hvidkilde	2	11	Mattrup	8	34
Valdemars Slot paa			Nørre-Vosborg	5	20
Thorseng	7	42	Lunderup	1	3

*) Skjepper, Fjerdingkar og Album ere her udelatte for at lette Oversigten.
Hvor Beløbet var over 4 Skjepper er det gjort til en Tønne, og 23 Tønder
5 Skjepper 4 Fjerdingkar 1 Album er, t. Ex., anført med 24 Tønder.

Da i Löbet af de sidste 12 Aar det fuldt Hoveri gjørende Hartkorn er sunket fra 53831 Tdr. til 13089 Tdr., saa er der grundet Haab om og Anledning til at vente, at det snart ogsaa vil blive afskaffet paa disse Gaarde, og dette Forhold saaledes komme til kun at tilhøre Historien.

Den 5te Januar 1850.

A. Bergsøe.

Til
Indenrigsministren.